

Çorlulu Ali Paşa Külliyesi'nin derşane ile hazîresinden bir bölüm

süslüdür. Mihrap ile ahşap minberin herhangi bir özelliği yoktur.

Toplam on üç adet olan kare planlı tekke hücrelerinden kuzey-güney doğrultusunda uzanan on ikisi pandantifli kubbelerle, güneybatı köşesinde bulunan dikdörtgen planlı hücre ise aynalı tonozla örtülmüştür. Basık kemerli kapılar, dikdörtgen açıklıklı pencereler, ocaklar ve dolap nişleriyle donatılmış olan bu hücrelerin önünde mermer sütunlara ve baklavalı başlıklara oturan tuğla örgülü sivri kemerlerin teşkil ettiği, birimleri aynalı tonozlarla örtülü bir revak uzanır. Hücrelerin duvarları ile revak cephesinde cami - tevhidhâne harimindeki almasıık örgünün benzeri kullanılmıştır. Aynı malzeme ve teknikle inşa edilmiş bulunan selâmlık bölümü, yarısı kubbe ile, yarısı da aynalı tonozla örtülü bir köşe revakından ve kare planlı, kubbeli üç mekândan ibarettir. Mermerden sekizgen prizma biçimindeki haznesi ve baklavalı başlıklarla donatılmış sekiz adet mermer sütuna oturan basık piramit biçimindeki ahşap çatısı ile şadırvan klasik üslûbun oranlarını yansıtır. Ayna taşları çatıkkaş kemerlerle donatılmıştır.

Cami-tekke girişinin eşi olan medrese girişinin üzerindeki 1120 (1708) tarihli, ta'lik kitâbenin manzum metni şair Dürri'ye aittir. Dikdörtgen planlı medrese avlusunun güneydoğu köşesinde derşane, bunun kuzeyinde kütüphane, merkezinde şadırvan ve batı sınırında talebe hücreleri bulunmaktadır. Cami-tekke kanadından farklı olarak medreseyi teşkil eden binaların duvarları kesme köfeki taşı ile örülmüştür. Sekizgen prizma biçimindeki derşane basık kasnaklı bir kubbe ile örtülüp batı yönünde sivri kemerli bir giriş revakı ve her yüzünde düşey eksen üzerinde yer alan ikişer

pencere ile donatılmıştır. Cephesi mermerle kaplı olan giriş revakı, mukarnaslı başlıkları ve sütunların aralarına yerleştirilmiş korkuluk levhaları ile âhenkli oranlara ve özenli bir işçiliğe sahiptir. Revakın ortasındaki birim kubbe ile yan kanatlar ise aynalı tonozlarla kapatılmıştır.

Boyut ve tasarım bakımından tekke hücrelerinin eşi olan medrese hücreleri sekiz tanedir. Kuzeydoğu köşesinde avlu yönünde çıkıntı teşkil eden, dikdörtgen planlı, aynalı tonoz örtülü farklı büyüklükte iki mekân bulunmaktadır ki müderris ve müd odaları olmaları muhtemeldir. Kare planlı, aynalı tonoz örtülü kütüphane birçok benzeri gibi fevkanîdir. Medrese şadırvanı cami-tekke şadırvanındaki tasarımı daha mütevazî düzeyde tekrar eder. Medresenin avlusunda bir de 1202 (1787-88) tarihli kitâbesi olan bir hayrat kuyunun bileziği bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 75-76; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârîh*, s. 122-305; *Mecmûa-i Cevâmi'*, I, 28-29, nr. 144; Halil Edhem (Eldem), *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 90-92; Semavi Eyice, *İstanbul-Petit Guide à Travers les Monuments Byzantins et Turcs*, İstanbul 1955, s. 39-40; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 43; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 364, 366; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 370; *Eminönü Camileri* (nşr. Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 156-157; Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *TED*, sy. 7-8 (1977), s. 309-310; Hüsnü Kınaylı, "Çorlulu Ali Paşa Camii, Medresesi, Kütüphânesi", *İst. A*, VIII, 4105-4108.

M. BAHÂ TANMAN

ÇORLULUZÂDE MAHMUD CELÂLEDDİN PAŞA

(bk. MAHMUD CELÂLEDDİN PAŞA).

ÇORUM

Karadeniz bölgesinin
İç Anadolu'ya yakın kesiminde
şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Aynı adı taşıyan tarıma elverişli ovanın kuzeydoğu kenarında, Çorum çayının doğusunda denizden yaklaşık 800 m. yükseklikte yer alan şehrin ne zaman kurulduğu ve adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda pek çok görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan biri, Bizans dönemindeki Eukhaita şehrinin bugünkü Çorum olduğudur. Ancak bu görüş birçok kimse tarafından benimsenmemiştir. Diğer bir görüş ise bölgenin Türkler tarafından fethinden sonra Çorumlu adıyla bilinen bir Türkmen oymağının buraya yerleştiği ve şehri kurduğudur. Kesin olmamakla birlikte Osmanlı döneminde bu bölgede de Çorumlu adını taşıyan bir oymağın bulunması, ayrıca XVI. yüzyıl sonlarına kadarki belge ve resmî yazışmalarda şehrin adının Çorumlu olarak geçmesi bu fikri destekler mahiyettedir. Bu yüzyıldan sonraki resmî belgelerde Çorumlu adı yerine Çorum şekli kullanılmaya başlanmıştır.

Şehrin Osmanlı öncesi devri yeterince bilinmemesine rağmen Çorum yöresinin tarihi antik dönemlere kadar iner. Bölgede yapılan kazılarda, yerleşmelerin Kalolitik dönemde (m.ö. 4000-3000) başladığı ve Tunççağı'nda (m.ö. 3000-1200) yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Yörenin milâttan önce 2000 yıllarında Hattiler'in, daha sonra ise Hititler'in hâkimiyetinde bulunduğu ve Hititler'in başşehrinin ise Hattuşaş (Boğazköy) olduğu bilinmektedir. Milâttan önce 1200'lerde Hitit Devleti'nin yıkılması ile yöre Frigler'in hâkimiyetine girdi. Milâttan önce 676'da Frigya Devleti'nin Kimmer istilasına uğraması üzerine yörede Lidyalılar üstün-

Çorum'dan
bir görünüş

ÇORUM

lök sağladı. Ancak bu üstünlüğe milâttan önce 546'da Persler tarafından son verilince buranın da içinde bulunduğu geniş bir alan Kapadokya satraplığı adı altında Pers Krallığı'nın idaresine geçti. Persler'in milâttan önce 332'de Makedonya Kralı İskender'e yenilmesiyle Kapadokyalılar İskender'in egemenliğini kabul etmeyerek bağımsız bir krallık oluşturdular. On yıl kadar yaşayabilen bu krallık İskender'in ölümüyle birlikte Makedonlar'ın yoğun baskısına dayanamadı ve onların idaresine girdi. Kapadokya Krallığı, Makedonyalılar'la yirmi yıl kadar süren iç çatışmalardan sonra tekrar bağımsızlığını kazandı (m.ö. 302). Ardından Galatlar'ın istilâsı başladı ve Çorum yöresinin güney tarafı Galatlar'ın eline geçti. Kapadokya Krallığı ise sadece kuzey kesimi denetimi altında tutabildi. Krallık iç meseleler ve dış baskılar sonucu çokknce yöreye Pontus Krallığı hâkim oldu. Ardından yörenin paylaşımı konusunda Roma İmparatorluğu ile Pontus Krallığı arasında yoğun mücadeleler meydana geldi ve sonunda bu çevrede Roma'nın nüfuz ve etkisi hâkim olmaya başladı. Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan Çorum yöresi Emevî ve Abbâsîler'in Anadolu'ya yaptığı akınlardan etkilendiyse de Türkler'in Anadolu'ya girmelerine kadar bu hâkimiyet devam etti.

Çorum yöresini Türkler'in ne zaman fethettiği kesin olarak belli değildir. Ancak 1071 Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre sonra yörenin Dânişmendîler tarafından fethedildiği ve Türkmenler'ce yurt ve otlak olarak kullanıldığı bilinmektedir. Çorum ve çevresi, XII. yüzyılda Anadolu Selçukluları ile Dânişmendîler arasında birçok defa el değiştirmesine rağmen uzun süre Dânişmendîler'in hâkimiyetinde kaldı. Bu hâkimiyet, Dânişmendî topraklarının Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan (1155-1192) tarafından ilhakına kadar sürdü. Daha sonra Baba İshak liderliğindeki Babaî isyanlarından oldukça etkilenen yöre, 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu istilâ eden Moğollar'ın nüfuzu altına girdi. Bu dönemde Moğollar, Çorum ve çevresinde göçebe hayata elverişli bütün yurt ve otlakları işgal ettiler. Anadolu'da Moğol nüfuzu yayıflamaya başlayınca önce Sivas ve Kayseri'de hüküm süren Eretnaogulları'nın, ardından da 1360'larda Amasya'daki Emîr Hacı Şadgeldi'nin idaresine girdi. Hacı Şadgeldi döne-

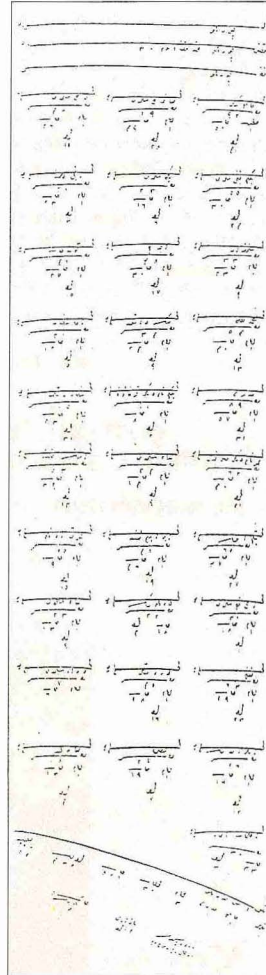
mi, Osmanlı Beyliği'nin bu yöre ile ilişkisinin arttığı bir dönem oldu. Nitekim I. Murad zamanında Karamanoğulları üzerine başarılı bir sefer yapan Osmanlı kuvvetleri Çorum çevresine kadar ilerlediler. Ancak daha sonra Kadı Burhâneddin'in Eretna Beyliği topraklarını ele geçirmesi, Osmanlılar ile Kadı Burhâneddin'i bu yörede karşı karşıya getirdi. Çorum yakınındaki Kırkdilim mevkiinde iki taraf ordusunun yaptığı savaşta Osmanlılar yenilgiye uğradı (1392). Kadı Burhâneddin, Çorum yöresinde yaşayan Moğollar'ın da desteğiyle bölgedeki bazı yerleşim yerlerini yağmaladı. Ancak 1398'de Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman'a yenilip beyliğinin ortadan kalkmasından sonra ona bağlı bütün yöreler ve bu arada Çorum Osmanlı idaresine girdi.

Çorum Amasya'da bulunan Şehzade Çelebi Mehmed'in yönetimine bağlıydı. Çelebi Mehmed, Timur'un Anadolu seferinden sonra Çorum'u ve çevresini Osmanlı idaresinde tutabilmek için birçok Türkmen beyi ile çarpıştı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin birliğinin sağlanması na kadar devam etti (1413). Birliğin sağ-

lanmasından sonra Çorum ve İskilip taraflarında yaşayan Kara Tatarlar Çelebi Mehmed tarafından Rumeli'ye geçirildi ve Filibe ve çevresine yerleştirildi (1416). 1461'de Trabzon fethedilince Çorum'dan Trabzon'a nüfus nakli yapıldı (H. Lowry, s. 20-21).

XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında Safevî tahrikleriyle doğu bölgelerinde çıkan isyanların tesiri altına giren Çorum, 1509'daki Şahkulu İsyanı'nın önemli merkezlerinden biri oldu. Ayrıca burası XVI. yüzyılın ikinci yarısında da suhte ayaklanmalarının yoğun olarak ortaya çıktığı yerlerden biriydi. Ardından XVII. yüzyıl başlarında Anadolu'yu kasıp kavuran Celâlî isyanlarından da oldukça etkilendi. XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılda ise Çapanoğulları'nın nüfuz sahasında kaldı.

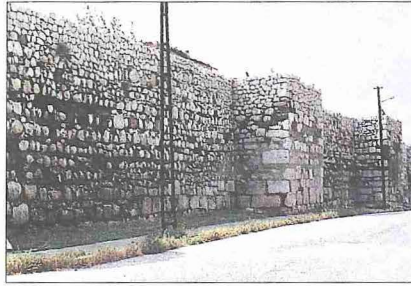
Osmanlı idaresine girinceye kadar düzenli bir gelişme gösteremeyen Çorum Osmanlı idaresi döneminde nüfus, fizikî yapı ve ekonomik yönden gelişti. Burası önceleri bir kale-şehir durumundaydı. Hangi tarihte inşa edildiği kesin olarak bilinmeyen Çorum Kalesi, Dânişmend veya Selçuklu yapısı olarak değerlendirilir. Evliya Çelebi ise kalenin bir Selçuklu yapısı olduğunu belirtir. Kale XVI. yüzyıl ortalarında mâmur bir halde idi ve içinde dört mahalle bulunuyordu. Bu durum yerleşmenin önce kale içinde olduğunu ve daha sonra kale dışına taştığını gösterir. Şehrin 1456'da altı mahallesi vardı. Bunlar Debbâğın Mescidi, Alaca Mescidi, Cebelü Mescidi, Ahî Münevver, Ahmed Çelebi ve Makbere adını taşıyordu. Bu mahallelerden başka, çeşitli sebeplerden dolayı kendilerine özel bir statü verilen iki zümre de şehirde bulunuyordu (BA, MAD, nr. 354, s. 122-130). 1521'de ise mahalle sayısı otuz bire yükseldi (BA, TD, nr. 387, s. 390). Bu da şehrin 1456-1521 döneminde hızlı bir gelişmeye sahne olduğunu gösterir. 1576'da mahalle sayısının kırk sekize ulaşması, büyüme hızının 1521-1576 tarihleri arasında da sürdüğüne işaret eder. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyıl ortasında şehirdeki mahalle sayısı kırk iki idi. Muhtemelen XVIII. yüzyılda bu durumunu koruyan Çorum, 1824-1836 tarihleri arasında kırk yedi, 1876'da kırk altı ve 1900'de kırk sekiz mahalleye sahipti. XVI. yüzyıldan sonra mahalle sayısının hemen hemen sabit kalması, şehrin XVII. yüzyıldan itibaren fizikî bakımdan fazla bir değişikliğe uğramadığını düşündürmektedir. Bu durum ayrıca nüfusla da bir denge oluşturmaktadır.

XVI. yüzyılın
ilk yarısında
Çorum
mahallelerini
gösteren
bir belge
(BA, TD,
nr. 387, s. 390)

1456 yılında şehirde tamamını müslüman ahalinin oluşturduğu yaklaşık 2300 kişi yaşıyordu. 1521'de bu sayı 5000 civarındaydı; bu tarihte altmış yetmiş kişilik bir yahudi grubu da şehirde bulunuyordu. Bunlar muhtemelen II. Bayezid döneminde Osmanlı ülkesine gelip çeşitli yerlerde iskân edilen İspanyol sürgünlerinden küçük bir cemaattir. Fakat bu cemaat kısa süre sonra şehirdeki iktisadî ve sosyal ortamı kendileri için yetersiz bularak başka bir yere gitmiş olmalıdır. Zira 1555'te şehri ziyaret eden Hans Dernschwam Çorum'u tamamıyla Türkler'in oturduğu bir şehir olarak andığı gibi 1576 tarihli tahririne göre burada bulunan tahmini 10.000 kişinin tamamını müslümanlar teşkil etmekteydi. Ayrıca nüfusa dair tesbit edilen rakamlara dayanarak XV. yüzyılın ortalarından itibaren XVI. yüzyıl boyunca şehirde hızlı sayılabilecek bir nüfus artışının meydana geldiği söylenebilir. Bu nüfus artışında özellikle göçlerin de rolü olduğu anlaşılmaktadır. XVII. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi'nin şehri anlatırken, "Dört bin üç yüz bağlı, bağçeli evleri vardır" demesi, şehir nüfusunun bu dönemde biraz arttığının işareti olmalıdır. Ancak genel olarak fizikî kapasitedeki gelişmeye paralel bir şekilde, şehir nüfusunda XVII. yüzyıldan itibaren pek fazla bir değişim olmamıştır. Nitekim XVIII. yüzyılda hemen hemen aynı kalan nüfus, 1850'de 8000-10.000, 1890'da 12.000-13.000 ve 1907'de 18.858 idi.

Çorum, Anadolu'da bir iç şehir durumunda olmasına rağmen ekonomik faaliyetleri gösteren bazı yapılara sahipti. 1456'da şehirde bir boyahane, XVI. yüzyıl ortalarından sonra ise bir bedesten, iki han ve vakıflara ait en az 148 dükkan vardı. Çorum'un ekonomisinde özellikle dokumacılık ayrı bir yer işgal ediyor, 1456'da en az elli sekiz kişi bu meslek dalıyla uğraşıyordu. Bunların içinde en kalabalık grubu teşkil eden sofcu-

Çorum Kalesi'ne ait surlardan bir görünüş

rın sayısı yirmi dördtü. Bundan başka altı hayyât (terzi), altı külâhçı, altı bezzâz, beş cullâh (dokumacı) ve dört kuşakçı dokuma dalında çalışmaktaydı. 1456'da şehirde dokunan kumaşların hazırlanmasında kullanılan sof cenderesi vardı. XVI. yüzyılda bu cendereye rastlanmaktadır. Daha sonraki dönemlerde de varlığını devam ettiren dokumacılık, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında önemli bir faaliyet kolu idi. Dokuma tezgâhlarında özellikle çamaşırılık bez, şal kuşak, yünden yapılmış abâ, siyah şalvarlık kumaş, kilim ve seccade dokunuyordu. Bu ürünler halkın ihtiyacını karşılamanın yanında çevre şehirlere de satılıyordu.

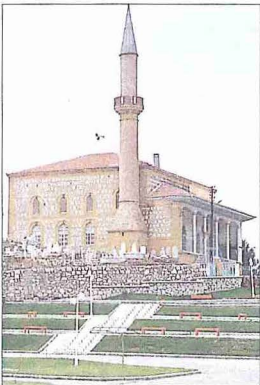
Dokuma sektöründen başka diğer kalabalık bir meslek grubunu dericilik ve deriyle ilgili sanat dalları meydana getiriyordu. Bu meslek grubunun 1456'daki sayısı en az otuz beşti. Bunların arasında en kalabalık grubu, on yedi kişiyle debbâğlık yapanlar oluşturuyordu. Bunun dokuz kişiyle keşşer (ayakkabıcı), altı kişiyle saraç, iki kişiyle postindüz (kürk dikici) ve bir kişiyle pabuççu takip ediyordu. Dericilikle ilgili meslek grubunun önemli bir yer tutmasında bölgede yapılan hayvancılığın rolü vardır. Küçüm-senemeyecek bir debbâğ grubunun mevcut olması ise şüphesiz buradaki Ahilik teşkilâtının fonksiyonu ile ilgilidir. Nitekim Osmanlı döneminde Ahiliğin geleneği ve kuralları Çorum'da da yaygın olarak uygulanıyordu. Oldukça küçük iş yerlerinden oluşan Çorum tabakhanelerinin XX. yüzyıl başındaki sayısı yetmiş üçtü ve buralarda işlenen deriler civar illere de gönderilmekteydi.

Bu meslek gruplarının yanı sıra bakırcılık ve demirciliğin Çorum'da önemli bir yeri vardı. 1461'de şehirde en az üç haddâd (demirci), bir tırger (okçu) kayıtlı idi. XVI. yüzyılda burada haddâd ve nalbantlar çarşısının bulunması bunların

sayıca az olmadığını göstermektedir. Çorum esnafı bakır için gerekli ham maddeyi Ergani'den sağlıyordu. Ancak XIX. yüzyılın sonlarında bu ham maddenin sağlanmaması bakırcılığın yavaş yavaş yok olmasına sebep oldu. Buna karşılık XX. yüzyılın başlarında Çorum'da demircilik ön plana çıktı. Bunda yetiştirdikleri sebze, meyve ve tahıl ürünlerini dış pazarlara gönderen çiftçilerin üretimlerini arttırmak için daha fazla demir tarım aletlerine ihtiyaç duymalarının rolü olmuş, böylece demircilik ve tarım aleti imalatı kolu gelişme göstermiştir.

Çorum az da olsa bazı tarihî eserlere sahiptir. Bu eserlerin azlığı, şehrin kuruluşunun çok eskiye gitmediğinin bir işareti olmalıdır. Şehirdeki eserlerin başında Çorum Kalesi gelir. Şehrin en meşhur camii olan Ulucamii'nin ne zaman yapıldığı belli değildir. Camideki 706 (1307) tarihli minbere dayanılarak Selçuklu devrinin sonunda inşa edildiği tahmin edilir. Bundan başka Hamid Camii (XVI. yüzyıl), Han Camii (XVI. yüzyıl), Hıdırlık Camii, Kubbelicami (XIX. yüzyıl), Kulaksız Camii, Paşa Hamamı ve Güpür Hamamı önemlidir. Ayrıca çevrede bazı tarihî eserler de vardır. Alaca ilçesinin 3 km. güneyindeki Hüseyin Gazi Medresesi (XIII. yüzyıl), Mecitözü'nün kuzeyindeki Elvan Çelebi Zâviyesi (753/1352) ve İskilip'teki Şeyh Muhyiddin Yavsi Camii (XV. yüzyıl) bunlar arasında sayılabilir. Diyanet İşleri Başkanlığına ait 1992 yılı istatistiklerine göre Çorum'da il ve ilçe merkezinde 204, bucak ve köylerde 911 olmak üzere toplam 1115 cami bulunmaktaydı. İl merkezindeki cami sayısı ise elli üçtü.

Çorum şehrinin nüfusu 1927'de 19.739, 1935'te 20.151 ve 1950'de 22.833'tü. 1927-1950 döneminde nüfus artışının

Hıdırlık
Camii -
Çorum

Çorum Ulucamii

ÇORUM

çok az olması, Çorum'dan çevre şehirlerle ve özellikle Ankara'ya yönelik göçlerle ilgilidir. 1975'te şehrin 64.852 kişilik nüfusa sahip bulunması 1950'den sonra nüfusun hızla arttığını gösterir. Bu durum kır kesiminden şehre olan göçlerden ileri gelmiştir. 1980 yılında 75.726'yı bulan şehir nüfusu 1990'da 116.810'a ulaştı. Çorum'daki önemli fabrikalar un, tuğla ve kiremit, çimento, metal, plastik, mobilya, parke ve gıda üretimiyle ilgilidir. Cumhuriyet döneminde eğitim ve öğretim kurumlarının sayısında da artış olmuş, pek çok ilk ve orta dereceli okul açılmıştır.

Şehrin merkez olduğu aynı adı taşıyan sancağın Osmanlı idarî teşkilâtındaki ilk dönemleri tam olarak bilinmemektedir. 1456 yılında idarî kademedeki yeri vilâyet olarak belirtilmiştir (BA, MAD, nr. 354, s. 122). Ancak o zaman vilâyet kelimesi genellikle küçük bir idarî birim için kullanılmakta ve anlamı nahiye kelimesine yakın sayılmaktadır. Bu bakımdan Çorum'un XV. yüzyılın ikinci yarısında sancak statüsünde olup olmadığı konusunda açıklık yoktur. Buna karşılık 1521'de Rum (Sivas) eyaletine bağlı bir sancak olarak görülmektedir. Bu tarihte sancak beş kazadan oluşmaktaydı. Bunlar Çorumlu, İskilip, Osmancık, Demirli Karahisarı ve Katar'dı. 1576 yılında bu idarî yapıyı aynen muhafaza eden Çorum sancağı, XVI. yüzyılın son çeyreğinde bazı idarî değişikliklere uğradı ve sancağa bağlı kazaların sayısı sekize kadar yükseldi. Burası XVII. yüzyılda yine Rum eyaletine bağlı bir sancak merkeziydi. Bu yüzyılın ortalarına doğru sancağa bağlı kaza sayısı daha da arttı. XVIII. yüzyılda Sivas eyaletine bağlı sancaklık durumunu koruyan Çorum, 1831'deki ilk nüfus sayımında da yine aynı eyaletin sancağıydı. Ancak bu sayımdan hemen sonra Ankara sancağına bağlı bir kaza oldu. 1836'da tekrar sancak statüsüne getirildi. 1856'da bu defa Bozok sancağına bağlı bir kaza olduysa da 1893'te yeniden sancaklık statüsünü kazandı ve Cumhuriyet'in ilânından sonra il oldu.

Çorum şehrinin merkez olduğu il Çankırı, Kastamonu, Sinop, Samsun, Amasya, Yozgat ve Kırıkkale illeriyle çevrilmiştir. Merkez ilçeden başka Alaca, Bayat, Boğazkale, Dodurga, İskilip, Kargı, Lâçin, Mecitözü, Oğuzlar, Ortaköy, Osmancık, Sungurlu, Uğurludağ adlarında on üç ilçeye ayrılmıştır. 12.820 km² genişliğindeki Çorum ilinin 1990 sayımına göre nüfusu 609.863, nüfus yoğunluğu ise 48 idi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 354, s. 122-131; BA, TD, nr. 387, s. 390, 398, nr. 444, s. 1-6; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 625; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 407-410; Cuinet, I, 299-300; Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrini İslamlaşma ve Türkleşmesi (1461-1583)* (trc. Demet ve Heat Lowry), İstanbul 1981, s. 20-21; Suraiya Faroqhi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia 1520-1650*, Cambridge 1984, s. 34, 304; a.mlf., "Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum", *Çorum Tarihi* (haz. 5. Hitit Festival Komitesi), Çorum 1990, s. 79-120; Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914*, Madison 1985, s. 113, 126; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 267-271; Sevim Uluç, "Çorum ve Çevresi", *Çorum Tarihi* (haz. 5. Hitit Festival Komitesi), Çorum 1990, s. 19-50; Ömür Bakır, "Bizans, Danişmend, Selçuklu ve Beylikler Döneminde Çorum", a.e., s. 51-78; Sevgi Aktüre, "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", a.e., s. 121-166; İhan Teke, "Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum", a.e., s. 169-194; a.mlf., "1923-1950 Döneminde Çorum'daki Gelişmeler", a.e., s. 197-232; a.mlf., "1950-1980 Döneminde Kentin Faaliyetindeki Gelişmeler", a.e., s. 235-284; Hurihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s. 144-149, 208 ve tür.yer.; Abdullah Gündoğdu, "İki Numaralı Şer'iyye Siciline Göre Çorum Kazasının Mülki Taksimatına İlişkin Yeni Bilgiler", *Otam*, sy. 1, Ankara 1990, s. 163-170; Üçler Bulduk, "XVI. Yüzyılda Çorum Sancağı", a.e., sy. 3, Ankara 1992, s. 129-167; Fr. Taeschner, "Çorum", *El²* (İng.), II, 62.

İLHAN ŞAHİN

ÇORUM ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

ÇORUMLU

Çorum Halkevi tarafından
1938-1946 yılları arasında
yayımlanan dergi.

Çorum Halkevi'nin dil, edebiyat ve tarih komitesi tarafından hazırlanan derginin ilk sayısı 15 Nisan 1938'de basılmıştır. Birinci sayının başında Halkevi başkanı Bedri Bilginer tarafından yazılan "Çorumlu'yu Neden Çıkıyoruz?" başlıklı kısa yazıda bu yayının gayesi açıklanmış, arkasından da yapılacak çalışmaların otuz iki maddelik listesi verilmiştir. Bundan başka şu dallarda çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir: Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Çorum, Cumhuriyet devrinde Çorum ve civarı, muhtelif devirlerde mülki teşkilât, Çorum muhitiinin yetiştirdiği şairler, ilim ve hükümet adamları, Çorum ve yöresine ait halk şarkıları ve mânileri, atasöz-

leri, muhitteki kütüphanelerde bulunan eserlerin tasnifi ve yazma fihristlerinin neşri, civardaki geçitler ve tarihî eserler, tarihî değeri olan vesikalar, insan ve yer adlarının derlenmesi.

İlk sayıda Neşet Köseoğlu'nun "Osmançık Mehmed Paşa'nın İki Vakfiyesi" ile "Çorum Havalisinde Manalı Aşireti ve Ömer, Osman Paşalar" başlıklı iki önemli makalesi yer almıştır. Ayrıca ilk sayılarda mâniler, halk inanış ve âdetleriyle ilgili yazılar bulunmaktadır. Derginin çeşitli sayılarında Neşet Köseoğlu'nun Çorum'daki eski eserlere dair araştırmaları büyük yer tutar. Bunlar arasında 3. sayıda yayımlanan Muzaffer Paşa Camii'ndeki değerli ahşap minberle ilgili yazı ve resimler, Cemilbey nahiyesi civarındaki eski bir caminin, Osmancık'ta Koyun Baba Türbesi'nin, Baltacı Mehmed Paşa Çeşmesi ile Mukbil Bey Mes-cidi kitâbelerinin fotoğrafları, metinleri ve haklarındaki açıklamalar, hem sanat hem de tarih bakımından değerli vesikalar dır.

Çorumlu'nun devamlı yazarlarından olan Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun tarih, Eşref Ertekin'in halk şiirleri konusundaki yazıları da önemlidir. Derginin her sayısının sonunda 10-14 sayfa tutarında tarihî belge kopyaları bulunmaktadır. İhsan Sabuncuoğlu tarafından yazılan "Hesap Veriyoruz" başlıklı makalede (sy. 11-13), Çorum ve çevresiyle ilgili tarih ve eski eser araştırmalarına dair ilk programda belirtilen çalışmaların ne durumda olduğu anlatılmıştır.

Çorumlu'daki dikkate değer yazılardan biri de Nazmi Tombuş'un "Müverrih Âli ve Ahfadı Çorum'da" başlığı ile yayımladığı makaledir (sy. 18-20). Derginin neşrettiği belgeler arasında Tâceddin İbrâhim Paşa'nın Çorum'daki hamamı ile hanına dair olanlar da önemlidir (sy. 22-24). Eşref Ertekin tarafından cönklerden derlenen manzum parçalar için

ÇORUMLU	
Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih komitesi çıkarır	
Yıl: 1	15 Nisan 938 Sayı: 1
İÇİNDEKİLER	
1 - Çorumlu'yu neden çıkıyoruz?	İsmail Bılgın 1
2 - Tarihçesi	Alihan Yavaş 2
3 - 15. yüzyılda Çorum'un idari ve askeri durumu	Harun Koca 3
4 - Osmanlı Halkevi'nin yayını ve vakfiyesi	Harun Koca 4
5 - Çorum ve havalisinde Manalı aşireti	Harun Koca 5
6 - Çorumlu Halkevi'nin yayını ve Ahfadı Çorum'da	Harun Koca 6
7 - Çorumlu sanatçıları	Harun Koca 7
8 - Çorum komiteleri	Harun Koca 8
9 - Çorumlu'nun edebiyatından örnekler	Harun Koca 9
10 - Vakfiyeler (1845)	Harun Koca 10
11 - Muzaffer Paşa'nın Çorum'da bulunan hamamı ile hanına dair vakfiyesi ve feridatı	Harun Koca 11
12 - Osmancık'ta Koyun Baba Türbesi'nin vakfiyesi ve 1845 tarihli iki vakfiyesi	Harun Koca 12

Çorumlu'nun
ilk sayısının
kapağı